

pitálově slabých podnikcích se pravidelně podnikatelské důchody nedostávají, kdežto při velkých kapitalistických společnostech důchody ty z největší části připadají vlastníkům kapitálových podílů (akcionářům, jich vlivným skupinám zastoupeným ve správní radě nebo v jiném vedení společenského podniku), jest viděti, že také při těchto důchodech projevuje se společenská moc, která připadá hlavně vlastníkům těžebních prostředků. Proto napařád se užívá názvu kapitalismu jak pro důchody plynoucí z podnikatelské činnosti vlastní, tak i pro důchody z kapitálů na podnikatelském výtežku společenským způsobem účastněných. V tom smyslu také sluší rozuměti *Marxovu* pojmu „Kapitálu“ jako nároku na část podnikatelského zisku, který zbývá po uhrazení různých důchodů pracovních a po nahrazení věcných provozních nákladů.

45. Hospodářská péče o budoucnost. Úspory a zálohy. Pojišťování.

Vedle důchodů, které z veřejného i soukromého podnikání dostávají se všem lidem v jakýchkoli sociálních službách nebo funkcích zaměstnaným, nebo které podle jistých právních nároků připadají držitelům hmotných zdrojů (vlastníkům půdy, kapitálů atd.), nebo které určitými sociálními zařízeními a skutečnostmi vznikají (rentové různé důchody, konjunkturální zisky a j.), zbývají ještě různé zálohy, kterými se jak sociálním tak individuálním rozhodnutím pamatuje *na budoucí* nerušené a zabezpečené ukojování potřeb, nebo kterými se hledí čeliti rozmanitým obávaným možným újmám a pohromám.

Jako lidé v počátcích kultury poměrně pozdě se naučili mysliti na budoucnost a odhodlávali se jen po trpkých zkušenostech hospodařiti, tak i účelná starost o zajištěné ukojování potřeb v trochu odlehlejší budoucnosti jednak u jednotlivců, ale zvláště v sociálních společenstvích pronikala zprvu jen ponenáhlu a zcela nesoustavně. Sevšeobecněním hospodářství arci se také péče o vzdálenou budoucnost postupně dostavovala. Byla to zvláště starost o rodinu a její prospívání, která lidi naučila namáhati se také pro doby, jež přesahovaly živobytí jednotlivcovo. Tomu arci napomáhaly zvláště společenské právní zvyky, zejména zobecnění práva dědického a utvrzení hmotného společenství rodinného. Pokud vše, co si jednatel pracně pořídil, jeho smrtí se ztrácelo (na př. mu bylo vkládáno do hrobu nebo s ním bylo spalováno nebo připadlo širokému společenství kmenovému), — nebylo popudu, aby se mnoho uchovávalo pro budoucnost. S možností postarati se již za živobytí o pozůstalou rodinu nebo s právem pořizovati o věcech vlastních pro případ smrti vznikaly a utvrzovaly se snahy nejen pečovati o vlastní živobytí, nýbrž pamatovati také na životy blízkých a milých pozůstalých.

Tím způsobem vznikají úspory většího dosahu než které byly by nutny pro potřeby žijícího jednotlivce. Arci aby takové úspory byly možné a nabyly patrnějšího významu, byly nutné sociální úpravy, kterými se úspory opravdu daly uchovati a zabezpečiti. Když sice se jednalo o trvalé hmotné věci, jako o příbytek a jeho zařízení, nebo

o přístroje, stroje a jiné kapitály těžební nebo o různé drahocennosti atd., bylo možno v nich také ukládati dřívější výtěžky, ale věci spotřební, které se nedaly uchovati po delší doby, nehodily se k trvalejšímu zaopatření pro budoucnost. Teprve všeobecné užívání peněz a jejich nabývací moc vůči všem statkům i důchodovým zdrojům, jakož i používání úvěru umožnilo úspory neomezené. Z jednotlivcových důchodů, jsou-li dostatečně vysoké, lze určité značnější části nespotřebovati a dá se jich pak užití k nabytí nových důchodů nebo k získání kapitálů, nebo je lze prodati za peníze, které arci jsou všeobecným nabývacím statkem pro všechny možné přítomné i budoucí ukojovací prostředky.

Zvláště však úspory rozmnožily se *úvěrem*; neboť úvěrem netoliko se převádějí a uchovávají přítomné statky do budoucna ve stejné hodnotě — pokud ovšem lidskými zařízeními přibližně stejnou hodnotu lze uchovati — nýbrž úvěrem se pomáhá ke tvoření statků nových a k nabývání nových důchodů. Úvěrem v podnicích použitým zvětšuje se celkový zisk a z něho nabývá se úroků také pro uspořené kapitály. — Jest pochopitelné, že možnost získávati uvěřenými statky nové důchody, pudila zvláště ty, kteří mohli něco uchovati pro budoucnost, ke skutečnému spoření a zabraňovala co nejméně, aby se věcmi zbytečně neplýtvalo. Pouhým šetřením bez úvěru odkládala se jen spotřeba do příští doby a pamatovalo se arci v dobách hojnosti na možnou nouzi budoucí. Podle nálady lidské snaha šetřiti byla však jistě nestejná a namnoze dosti chabá u lidí přirozeně nakloněných k lehkomyšlnosti. Jakmile však bylo možno uchovanými kapitály nabývatí nových důchodů, pobídka k úsporám velice zmohtněla. Ti, kdo mohli nespotřebovati své úkojné prostředky; nejen že si usnadnili své živobyčí pro budoucnost, nýbrž přibývaly jim k ušetřeným hodnotám hodnoty nové, které zase svými nabývacími vlastnostmi dávaly jim jistou společenskou převahu a moc.

Je sice pravda, že také úvěr nouzový pomáhal věřitelům k značné společenské moci, jelikož pravidelně pomocí něho věřitelé utlačovali dlužníky lichvou. Než takoví dlužníci byli často nespolehliví nebo nebyli schopni k placení, i tak proti lichvářským ziskům věřitelským bývaly časté ztráty kapitálu propůjčeného dlužníkům nouzí stísněným. Proti tomu úvěr podnikatelský bývá pravidelně dosti bezpečným zužitkovaním kapitálů uspořených a kromě toho může se i všelijak jinak ještě zabezpečiti (právem zástavním, zárukami spoludlužníků, zostřením exekuce jako při pohledávkách směnečních atd.). Za podnikatelské organisace se jistě úspory zmnohonásobily a jejich sociální dosah velice stoupl pro všechny ty, kteří mohli ze svých trochu vydatnějších důchodů značnější kapitály uvěřovati do výnosných podniků. Tím způsobem podnikatelská soustava a její hmotné úspěchy pobízely mohutně k úsporám i zároveň k lepšímu sociálnímu zaopatřování a zabezpečení do budoucna.

Vzájemně ovšem i spoření podporovalo úsilovně nové a hojnější podnikání. Podnikatelům nabízely se uspořené kapitály v různých formách, buď jako půjčky v částečných úpisech (v zástavních listech, v prioritních půjčkách, v bankovních úpisech, v železničních, plavebních obligacích atd.); nebo z úsporných vkladů u bank bylo možno

čerpají směnčným nebo jiným zaručeným i nezaručeným úvěrem; nebo se z ušetřených peněz kupovaly akcie a jiné společenské podnikové podíly atd. Zvláště také úvěru veřejného bylo použito k ukládání úspor a jistě i veřejné podniky přispívaly k nabývání nových důchodů pro spořicí. Ale veřejný úvěr nebyval zajisté nejčastěji zužitkován při podnikání, velmi často se ho používalo na krytí běžných správních, vojenských a jiných nepodnikatelských vydání, nebo se spotřeboval v užitečných podnicích nevýnosných, které nejen nedávají čistého výtěžku, nýbrž naopak vykazují provozovací schodky a ztráty.

To ostatně se může přihoditi také v podnicích soukromých, že nevykazují zisků, ba že naopak končívaly ztrátami. Užije-li se tedy úspor buď k veřejným vydáním prostě na krytí schodků pravidelných nebo mimořádných správních a jiných nepodnikových nákladů, nebo spotřebují-li se ušetřené kapitály v podnicích nevýnosných, patrně nejen nevznikají z toho nové důchody, nýbrž naopak kapitály jinde uchované spotřebovaly se bez náhrady patřičné. Dostávají-li tedy i za těchto okolností věřitelé ze svých úspor umluvené důchody, jdou ty důchody ovšem na úkor dlužníků, jejichž jiné důchody a kapitály dlužno na to vynaložiti. Při veřejných hospodářstvích bývají úroky z uvěřených úspor kryty berními poplatníky nebo jinými veřejnými důchody, k nimž občanstvo příslušné z jakékoli povinnosti přispívá. — Podobně jdou věřitelské (úsporné) důchody na útraty dlužníků, kteří uvěřených kapitálů ve své nouzi nebo v jiných nesnázích a pohromách užili jen ke spotřebě nijak s nimi nemohouce těžiti.

Ze všech těchto možných užití úspor je zřejmé, že spoření jistě má veliký národohospodářský význam pro rozvoj hmotné kultury lidské. Úspory to jsou, které moderní těžební a spotřební společenství učinily všeobecným a úvěr rozšířily do všech odvětví podnikání. Každý uspořené kapitálový zlomek může se zase znovu a znovu účastniti podnikatelského těžení; neboť jsou nespočetné způsoby, kterými se i nejmenším kapitálům usnadňuje úvěrem zúrodnovati nejrozmanitější podniky (na př. i nejmenšími úspornými vklady, které úvěrní ústavy propůjčují pak podnikatelům velkým i malým). Zároveň se tak tvoří a uspořují stále nové kapitály t. j. zásoby různých podnikatelsky získaných věcí, které se nad spotřebu zjednávají a jimi se může zase nových statků nabývatí.

Netze však přehlížeti, že všechny tyto zisky úsporných věřitelů nejsou vždy a za všech okolností zároveň sociálními úspěchy celků. Kdykoliv úspor použije se ve veřejných nebo soukromých hospodářstvích neúčelným nebo nevhodným způsobem, když z nich nevzniknou nové statky, nebo když i se snad jimi vedle toho staré statky zmaří, promarní nebo rozplývají, je konečný úspěch spoření často i záporný (negativní). Je sice možné, že právě za těch okolností mohou býti důchody z úspor poměrně největší; neboť když dlužníkům se nedaří, nebo jsou v tísní, jsou nuceni a ochotni právě dávatí úroky i lichvářské. Ale ony bohatší důchody spořicí věřitelů jdou na útraty všeho poplatného občanstva, kdykoli rozplývají se uvěřené úspory ve veřejném hospodaření, nebo jsou záhubou lehkomyšlných, po případě nešťastných dlužníků, kterým se nejen nepodařilo

uvěřenými kapitály vyzískati, nýbrž kteří naopak strávili je bez náhrady.

Také při všeobecném úspěšném spoření nesmějí se výsledky jeho *sociálně* příliš přeceňovati. Většinu úspor mohou patrně dodávati jen vlastníci velkých zdrojů důchodových nebo privilegovaní nabyvatelé větších důchodů — (jakkoli společensky vyznamenané osoby s rentovními osobními důchody) — ale nikoli lidé málo zámožní nebo snad ti, kteří vůbec nejsou vlastníky nějakých těžebních prostředků. Zvláště *se pouhým spořením nedala dosud oddělní velmi patrná bída nižších a pracujících tříd obyvatelstva*, protože většina lidí vůbec pro skrovnost svých důchodů *podstatného něco ani uspořiti nemohla*. Ani, když potlačením mnohých naléhavých potřeb něco se dalo uchovati pro budoucí doby, nenabývalo se těmi úsporami patrnějších vydatných důchodů; nejvýše že se získaly jisté zálohy pro různé nehody i nedostatky příští. Opravdivé podstatnější zvětšení důchodů z úspor bylo možné pravidelně jen u těch, kteří již značnými důchodovými zdroji ovládali. *Tak se spořením vlastně jen sociální nerovnosti zvětšují a nikoli se nevyrovňávají.*^{*)}

Menších kapitálových úspor se také těžko dá využitkovati k nabytí patrnějších důchodů, jelikož bezpečné uložení úspor je možné toliko za nízký úrok (pravidelně ne nad 4⁰/₁₀₀ ročně), kdežto když se kdo pustí s menšími úsporami do spekulací, jež by mohly býti výnosnější, vydává se v nebezpečí ztrát neb i zmaření těžce nabytých zlomků kapitálových. *Zrovna nezáměrné a nezkušené obecenstvo svůdným ziskem lákáno promarní je své těžce uchované úspory v pod-*

^{*)} Přímou jako výsměchem bylo, když proslavený berlínský národní hospodář *G. Schmoller* („Grundriß der allgemeinen Volkswirtschaftslehre“, I. 382—383) tvrdil: „... wir möchten betonen, daß die unteren Klassen nur in dem Maße sich wirtschaftlich heben können, wie sie selbst diejenigen Eigenschaften des Fleisses, des Sparens, der Kindererziehung, des Zurücklegens für die Kinder erwerben, wie sie heute als Folge des Eigentums, des Darlehens, der Geld- und Kreditwirtschaft die höheren und mittleren Klassen auszeichnen. Nur indem der Arbeiter, der Handwerker, der Bauer rechnen, buchführen, kalkulieren lernt, alle Preise kennt und verfolgt, kurz in gewissem Sinne Geschäftsmann wird, kann er dem Druck der Überlegenheit der heutigen Kaufleute und Unternehmer sich entziehen... Vom Drucke der Besitzlosigkeit löst sich der heutige und zukünftige städtische und gewerbliche Arbeiter nur vereinzelt noch durch ein eigenes Häuschen oder ein eigenes Garten- und Ackerstück, aber ziemlich allgemein bei rechter Erziehung und Entwicklung durch einen Anteil, eine verzinsliche Forderung an eine Sparkasse oder eine Genossenschaft, durch ein Inhaberpapier irgendwelcher Art befreien.“

Aby se mohlo pořádně toto skoro cynicky posměšně tvrzení posouditi, je si nutno připomenouti dříve již vylíčený současný blahobytný stav pruského obyvatelstva, pro které tyto věty byly míněny. Podle *pruské daňové statistiky* z r. 1906 nepodléhalo 60¹/₃⁰/₁₀₀ rodin (domácností) pruských vůbec dani důchodové („dani z příjmu u nás nazývané“), t. j. těchto 60¹/₃⁰/₁₀₀ tedy značná většina rodin neměla ročního důchodu ani 900 *M*! Z těchto důchodů se ony rodiny vůbec ani pořádně vyživiti a udržeti nemohly, neřku-li, aby něco patrnějšího mohli uspořiti. Důchod vyšší nežli ročních 3000 *M* mělo pouze 4¹/₄⁰/₁₀₀ domácností a jen v takových domácnostech se dalo již něco pořádnějšího uspořiti. Mezi těmito 4¹/₄⁰/₁₀₀ rodin s většími důchody než 3000 *M* ročně bylo však tehdy jistě velmi málo dělnictva nebo příslušníků středních stavů!

I když chudší rodina něco uspoří, zajisté to nestačí na nějaký vydatnější nový důchod, nýbrž je to nejvýše záloha jakási pro doby horší, na př. v case nezaměstnanosti nebo pro choroby nebo jiné nehody, které se vždy vyskytnou.

nicích odvážných nebo ve hrách (loteriích) a jiných pochybných spekulacích, místo aby z nich mělo nějaký zisk.

Možno říci, že celkem za nynějších poměrů *sporení se vydařilo přímo proti zájmům nezámožných.* Nynější veřejná hospodářství zmocňovala se úspor veřejným úvěrem, kterého se pak neupotřebovalo k nabývání nových statků a důchodů, nýbrž ke krytí správních a jiných nepodnikatelských vydání, slovem úspory ty se ve veřejném hospodářství prostě spotřebovaly. Ale za úvěr v úsporách poskytnutý je nutno pak platit důchody, které po většině dostávají bohatší kapitalisté, a na které musí vydělávati poplatníci také nejchudší, na př. poplatníci daní na nezbytné potřeby životní vyměřených (daní spotřebních na sůl, na petrolej, na cukr, na potraviny, na uhlí atd.). Jestliže tedy některá málo zámožná rodina uspořila si něco a má z toho nějaký zlomek důchodu, jistě musí ve svých dávkách odváděti státu, obcím a jiným veřejným hospodářstvím značné částky na úrokování úspor kapitalistických, z kterých se platí těžké veřejné úroky a které byly neužitečně, ba škodlivě vynaloženy z úspor všech lidí i nejchudších.

Úspěchy menších (i větších) úspor se znehodnocují však také úvěrem, když znehodnocuje se zvláště kupní síla peněz. Úspory splácejí se totiž od dlužníků mnohem menším množstvím statků (neb i služeb) než jaké bylo uvěřeno. To zvláště vyniklo za dob světové války. Před válkou uspořené a uvěřené hodnoty peněžité, které pak během války a po válce byly spláceny, pozbyly většiny své kupní síly a věřitelé na nich po případě úžasně ztratili. Mnozí střádalové ve všech možných formách úspor viděli najednou, že jim ovoce jich trpkého a těžkého sporení skoro načisto zhořklo ano i zmizelo.*)

Při prokázané skutečnosti, že kupní síla peněz také kovových postupem doby stále i dosti značně poklesává, lze tvrditi, že tím také významu úspor stále ubývá a že sporení pozbývá značně na své váze, když se jím chce nabývat nových důchodů. Tuto tendenci nelze nikterak sociálně považovati za škodlivou, naopak je posilou pro hospodářsky slabší dlužníky, že nepodléhají tolik přemoci věřitelů a že si mohou své těžké závazky v budoucnosti ulehčiti. Zvláště pro veřejný úvěr je poklesávání kupní síly peněžité velikým ziskem.***)

Kromě úspor, které se hromadí pro moderní hmotná lidská společenství v peněžitých vkladech a v poskytovaném podnikatelském úvěru, jsou ještě snad i významnější ukládací způsoby a zabezpečování pro budoucnost v zálohách a rezervách, které tkví ve všech možných podnicích, nebo které vznikají a uchovávají se v nejrozmanitějších zařízeních veřejných neb i soukromou sociální péčí (v různých nadacích, v humanitních ústavách soukromých, v soukromých věno-

*) U nás horliví hlasatelé sporení a vůdcové střádalů v dobré víře snad připravili lidi nezámožné o jejich úspory tím, že je přemlouvali, aby upisovali válečné půjčky rakouské. Ale i jinaké úspory znehodnocením peněz se ztratily.

**) Pro Rakousko za doby Napoleonovy byl oběh papírových peněz 212 mil. zl. vídeňských vydaných místo 1.060 mil. zl. v bankocetlích nesnesitelným břemenem a byl dále ještě znehodnocen po státním úpadku v r. 1811 od r. 1811 do 1817 na 40% (tedy na sumu pouhých 85 mil. zl. ve stříbře) nominální sumy. Proti tomu miliardové sumy papírových peněz moderních mnohem menších států se zdaleka tolik neznehodnotily.

váních na účely k veřejnému blahu kteréhokoli druhu atd.). Tyto zálohy a všeužitečná zařízení stále se množí a rostou, i jsou nejmohutnější oporou starých kultur a civilizací. Tím nejplatněji věky minulé odkázaly plody svého přičiňování přítomnosti a tím přítomnost může připravovati mnohem lepší a utěšenější budoucnost. Tyto zálohy a rezervy mnohem více se šíří, čím více se lidská jednání a díla socialisují. Jednotlivci své úspory neradi a méně ochotně vkládají v trvalejší zařízení, raději si je ponechávají v takové formě, aby s nimi každou chvíli mohli dle své vůle naložit. Proti tomu kolektivní podniky a hospodářství vždy mají náklonnost svou posici do budoucna sesilovati, vždy mají snahu, aby mohutněly. Proto pozorujeme v upevněných a starých akciových společnostech nebo v jiných podobných kolektivních závodech všeobecnou snahu, aby buď zjevně všelijakými rezervními fondy a jinými zálohami své základy upevnily nebo skrytou formou: různými amortisacemi, značnými odpisy, nižším oceňováním pevných kapitálů, menším hodnocením rentových důchodů a jinou podobnou prozřetelností usilují se nejen zabezpečiti proti budoucím možným újmám a nezdarům, nýbrž pečují tím zároveň o rozhojnění svých pravidelných důchodů.

Vedle těchto soukromých kolektivních podniků v mnohem větších rozměrech veřejná hospodářství moderní nejrozmanitějším způsobem pečují o národohospodářskou budoucnost. Především velmi různé veřejné podniky jsou zřizovány k různým účelům na všeobecné použití. Zvláště to jsou podniky dopravní k bezplatnému používání ponechané jako obecní cesty (v městech také ulice, náměstí a mosty), veřejné silnice, přirozené a umělé cesty vodní, přístavy a zařízení v nich. Vedle toho v ostatních dopravách za úplatu používaných nahromadily se spousty trvalých kapitálů, jako při poštách, telegrafech a telefonech, při železnicích a v nejnovější době také v dopravě automobilové, vzduchoplavecké a j. [Prusko na př. v dobách mírových mělo ze svých železných drah veliké roční důchody dosahující druhdy až 500 mil. *M* po srážce všech dlužných úroků i po značné amortisaci kapitálů.] Stejně také ve státních lesích, ve státním dolování bývá investováno množství velmi hodnotného kapitálu, jakož i v jiných podnicích veřejných všech různých kategorií.

Obce podobně při svém hospodaření byly nuceny pořídití nákladná díla, která sice nemohou se snad ani peněžitě odhadovati, ale která jsou k velikému prospěchu jejich přítomného i budoucího obyvatelstva. Toho druhu jsou městské kanalisace, vodovody, plynárny, elektrárny, jatky, tržnice, pouliční dráhy, sady, hřiště, budovy školní, různé ústavy lidumilné (obecní chorobince, chudobince, nemocnice, pensionáty, sirotčince, vychovatelny, polepšovny, různé útulky atd.), dále ovšem i jiná všechna trvalá zařízení správy obecní atd. Podobně i okresy a jiné vyšší svazky samosprávné vykazují množství všelikých trvalých zařízení na prospěch budoucích potřeb. Nejvíce arci přibývá státního nebo říšského užitného jmění (úkojného veřejného domania), které je pro budoucnost určeno a kterým se aspoň zmenšují budoucí veřejná vydání, i když se z něho nezískávají nové důchody. Je tu spousta správních, hospodářských, kulturních, kulturních a jiných společenských zařízení a ústavů, které se již po věky

budovaly, udržovaly i zvelebovaly, aby se usnadnilo živobytí budoucích pokolení.

Ovšem, že i společnou účastí jak veřejných tak soukromých hospodářství vznikají silné opory pro hospodářské lepší úspěchy budoucí. Takovými společnými díly jsou na př. zemědělské meliorace, regulace vodních toků, ochranné stavby proti různým živelním pohromám a jiná podobná díla na prospěch různých podnikatelských odvětví. Čím pokročilejší je hmotná kultura jisté společenské skupiny, tím větší bývají kapitály věnované takto budoucnosti.

Také pro jiné účely nežli pro hmotné opatření stále více se vynakládá na budoucí ukojování. Na př. na vědecké a umělecké povznesení, na zlepšení tělesné zdatnosti, na zušlechtění všeho společenského života a odjakživa také na církevní potřeby mnoho věcného nákladu i lidského úsilí se věnovalo. Proslulá zařízení takového druhu mohou se státí i zdrojem patrných hmotných výhod pro jednotlivé země (poklady vědecké nebo umělecké, střediska společenských zábav, posvátně památná místa atd.).

Proti všem těmto zálohám, úsporám i oporám hmotným z minulosti pro budoucnost i na jich úkor jsou závazky a povinnosti, které ukládá přítomnost i minulost budoucím pokolením. Nákladná díla nepořizují se totiž jediné z vlastních pohotových prostředků pořizovatele samého, nýbrž snad po většině už budována jsou z prostředků cizích na úvěr, tedy se závazkem, že budou propůjčené prostředky cizí věřiteli zase vráceny i s důchodem úrokovým. Pokud se však v určitém uzavřeném společenství jedná o úvěry domácí, bývá přece prospěch a uchování prostředků hmotných pro budoucnost nesporným společenským ziskem, pokud se skutečně budují díla užitečná a neděje se to na úkor nezbytné spotřeby; i jedná se jen o to, kdo z toho snad má větší výhodu, zdali dlužník, který úvěrem si budoucí ukojování zjednal, či věřitel, který si za svou úvěrní pomoc k tomu vymínil určitý důchod. [Při delších úvěrech i při prokázaném sklonu peněžitě kupní síly byl by větší prospěch na straně dlužníkově, jestliže se řádně úvěrem postaral o budoucí zabezpečení své hmotné existence.] Celkově lze tedy říci, že společenská výhoda z úspor záloh a zvláště z podnikaných děl pro budoucí potřeby jest nesporným ziskem, kdykoli úvěr proto potřebný čerpá se ze zdrojů domácích — ovšem, jsou-li ta opatření bezpečně účelná i vhodná.

Při použití úvěru cizozemského může býti prospěch ze záloh, z investic a z jiných zařízení pro budoucnost také ještě patrný ano značný, když úvěrní závazky méně váží nežli z úvěru pořízená nutná díla pro budoucnost. Pravděpodobnost do budoucna poklesávající kupní síly peněz může i pochybný úspěch učiniti skutečným ziskem, jestliže se cizím úvěrem podařilo vybudovati zařízení trvalé hodnoty. To vše jistě bude však vždy nutno podrobiti důkladné rozvaze (po případě kalkulaci, která však je často dosti nespolehlivá a pochybná). Patrně nutno je vždy cizozemského úvěru používati s dostatečnou opatrností, aby se domácí země nestala poplatnou a příliš odvislou od ciziny. *Nejhorsí zadlužování cizině jest veřejný úvěr čistě spotřební nebo nouzový.*

*

Velmi naléhavou jak pro jednotlivce tak pro celé někdy velmi početné skupiny společenské jest péče, aby se čelilo buď neodvratným pravděpodobným ztrátám a újmám, které ohrožují *věcné* zdroje důchodové nebo aby se uhradily, po případech zmírnily přirozené i náhodné úbytky důchodů získávaných pracovní energií lidskou. Nejedná se tedy o získávání nových důchodů, nýbrž o jiné jejich rozdělování mezi ty, kteří jsou společným nebezpečím ztráty nebo újmy ohrožováni.

Opatření, aby škody zánikem nebo ztenčením určitých důchodů jednotlivých byly hrazeny společně všemi účastněnými, kteří pravděpodobně stejným nebezpečím jsou ohrožováni, zove se *pojišťováním* (*assurance, insurance, Versicherung*). Tedy pojištěním se pravidelně hrozící škody nedají odvrátiti, ale následky jejich snesou se nepochybně lehčeji společensky, nežli kdyby plnou tvrdostí postihly dotčeného jednotlivce.*)

Pravděpodobné budoucí škody lze rozvrhnouti na účastněné tak, aby úplná náhrada jejich se rozdělila na všechny (jak na poškozené tak nepoškozené) podle peněžitých hodnot pojištěných předmětů nebo důchodů poměrným stejným podílem. Takové rozečtení skutečně povstalých škod (i s náklady nutnými na pojišťování samo s t. zv. pojistnou reží) zove se *pojištěním vzájemným* (*assurance mutuelle, mutually insurance, wechselseitige Versicherung*). Příspěvky se sice pravidelně platí napřed na základě určitě nabytých zkušeností, ale skutečné pojistné, které lze zjistiti arci až později, upraví se dodatečně tak, že se zaplacené příspěvky buď od pojištěnců doplní, kdyby na úhradu všech nastalých škod (i nákladů pojišťovacích) nestačily, nebo se jejich přebytečná část přesahující nutný povinný příspěvek sčítuje na příští období pojišťovací. [V novější době byly příspěvky stanoveny tak vysoko, že vždy bývá skoro přebytek, který se sčítuje jako t. zv. „*dividenda*“.]

Pojišťování vzájemné bylo původní a vzniklo nejprve tam, kde škody mohly býti najednou ohromné, kde však při zdaru podniku kynuly také znamenité zisky. Podobná značná rizika proti možným velikým ziskům mocně pudila účastněné ke spolčování a dala podnět především ke vzájemnému *pojišťování námořnímu*. Při životním pojišťování byla nejstarší forma vzájemnosti důchodů na přežití. Byly to t. zv. *tontiny* (*associés tontiniers*), kde pojištěnci platili příspěvky do společné pokladny, z níž se jim od určitého věku dožití platily důchody; důchody zemřelých přirůstaly těm, kteří na živu zůstali. [Na základě těchto tontin již v 17. století byly sestaveny ve Francii tabulky úmrtnosti, jichž první použil *Deparcieux*, a jichž se používalo všeobecně i k jinému životnímu pojišťování. *Deparcieux*-ovy tabulky však byly dosti nespolehlivé, protože spočívaly na nedostatečném počtu pozorovaných případů a přestalo se jich záhy používatí.]

Zkušenostmi nabytými při pojišťování možno se dopracovati dosti bezpečných dat, z nichž se dá určití pravděpodobnost ztrát nebo škod, kdykoli se jedná o nebezpečí stejného nebo aspoň podobného druhu.

*) Jisté škody právě pojištěním dají se také zmírniti, na př. když požárové pojišťovny organizují nebo úsilovně podporují požární bezpečnost (hasičství a t.), nebo když nemocenské pokladny pečují o lepší zdravotnictví a léčební ošetřování atd.

Tato pravděpodobnost je tím určitější, čím větší je počet případů stejnorodých. Je to známý zákon *Poissonův o velikých číslech* („*la loi des grands nombres*“), podle kterého s tím větší určitostí lze spo-
léhati na vypočtenou pravděpodobnost, čím větší je počet stejnorodých případů vyšetřovaných.*)

Když při svépomocném pojišťování byla určitá pravděpodobnost zjištěna, bylo možno pojištění provozovati také *po podnikatelsku* tím, že pojišťující převzal uhraditi určité nebezpečí za pevný umluvený plat; je to t. zv. *pojištění za pevnou premii*. Při takovém pojišťování nemohou arci býti spolehlivými podnikateli leč kolektivity úplně zabezpečené; tedy za pevnou premii pojišťují buď jen akciové (nebo jiné podílné) pojišťovny pod dozorem veřejným nebo ústavy veřejné. Jednotlivci sebe zámožnější a jinak spolehliví nemohou nikdy podati dostatečné záruky, že skutečně dostali by všem budoucím závazkům vůči pojištěným.

*) Pravděpodobnost určitého zjevu se udává zlomkem, jehož číselník značí počet případů skutečně nastalý, kdežto jmenovatel je počet všech případů možných. Na př., že ze 6ti čísel daných vytáhnu jedno určité, toho je pravděpodobnost $\frac{1}{6}$.

Při pozorováních, která se vztahují na případy neúplně vymezené, nelze pravděpodobnost udati zcela přesným číselníkem ani jmenovatelem. Taková pravděpodobnost je pouze přibližná a tím nespolehlivější, čím menší byl počet případů pozorovaných. Udáváme spolehlivost takové pravděpodobnosti (zlomku) také zlomkem, kde udává nám číselník počet případů, kdy se vypočtená pravděpodobnost bude shodovati se skutečností, kdežto jmenovatel je počet případů všech, tedy i těch, kdy se pravděpodobnost ta se skutečností neshoduje. Jak spolehlivosti té počtem případů pozorovaných přibývá, naznačuje nám dále uvedený vzorec. Pro pravděpodobnost úmrtí v jistém věku (60ti let) vypočtenou na př. zlomkem 0·287 lze udati spolehlivost, že je uzavřena v určitých mezích, zlomkem desetinným, jež lze vypočísti na základě přesně matematických dedukcí. Tato spolehlivost s počtem pozorovaných případů roste asi takto:

Že jich zemře z 1000 osob, je zlomek spolehlivosti			
při počtu pozorovaných lidí	méně než 237	méně než 277	méně než 286
	a ne více „ 337	a ne více „ 297	a ne více „ 288
10.000	0·64	0·15	0·01
20.000	0·85	0·20	0·02
40.000	0·93	0·29	0·03
100.000	0·99	0·45	0·05
160.000	0·999	0·54	0·06
1,000.000	0·999	0·93	0·15

Z tabulky je zřejmo, že při pozorovaném počtu případů 10.000 se sotva lze ve zlomku pravděpodobnosti bezpečiti na první platné desetinné místo. Při 100.000 pozorovaných případů lze arci už první platné místo ve vyšetřeném zlomku pravděpodobnosti považovati za zcela spolehlivé, ale nikoli už druhé. Teprve až při 1,000.000 případů pozorovaných lze s dosti velkou bezpečností počítati také na druhé platné místo ve zlomku pravděpodobnosti, ale nikoli již na třetí. Proto udávati pravděpodobnost zlomkem několikamístným je zcela zbytečno, protože se nikdy skoro nelze bezpečiti na více než na dvě desetinná místa ve zlomku tom. Spoléhati na pravděpodobnost, která byla vyšetřována jenom z malého počtu pozorovaných fakt, není naprosto možno. Viz matematická odůvodnění k tomu:

E. Dormoy: „Théorie mathématique des assurances sur la vie.“ Tome I. p. 49—63, Tome II. 48—56.

Podle pojištěného nebezpečí rozeznává se pojištění buď *věcné* nebo *životní*, jedná-li se totiž o újmy, které postihnouti mohou buď majetek věcný nebo které hrozí ze životních různých nepříznivých příhod. Při pojištění věcném vyměňuje se náhrada skutečně nastalé škody, jak určitým porušením nastane; náhrada ta nemůže arci přesahovati napřed unluvenou pojištěnou sumu peněžitou, která je maximum náhrady, i kdyby škoda byla větší. Pravidelně tedy se vyplati pouze část pojistné sumy, není-li věc pojištěná úplně zničena nebo zmařena. Proti tomu při pojištění životním se unlouvá zcela určité peněžní plnění, když jistá životní událost nastane, jelikož život lidský nelze tímž způsobem odhadovati nebo oceňovati jako majetkovou věc. Je tedy nutno na život ten napřed jistou sumu stanovit, když jeho hodnotu nelze jinak peněžité určit.

Věcné pojištění jest buď pojištění proti požáru, proti živelním pohromám, zvláště proti krupobití, proti krádežím a vloupání, proti pádu dobytka i proti dobytčím nemocem, proti ztrátám věcí nějak zmizelých, proti škodám při dopravě, proti možným újmám při úvěru (na př. pojištění pochybných pohledávek nebo pojištění proti ztrátám při slosování cenných papírů atd.), proti škodám válečným a j. Některá nebezpečí jsou tak značná, že se na ně pojišťovny vůbec neodvažují, jako se nepojišťuje proti zátopám a povodním nebo proti poškozování válečným v moderní době. [V takových pohromách může býti poskytnuta výpomoc jen z prostředků veřejných.] Také krupobitní pojištění bývá vyloučeno pro některé krajiny, které příliš často těmito živelními škodami trpí.

Pojištění životní vztahuje se buď na úmrtí živitelovo nebo na úmrtí jinak důležité osoby, které pro pozůstalé znamená jistou újmu, nebo se jim poskytuje důchod, po případě pevný kapitál při dožití určitého věku. Tedy je buď pojištění *na smrt* nebo *na dožití*, k čemu se poji *smíšené* pojištění, kde kapitál nebo důchod se zaručuje jak při smrti, nastane-li dříve, nebo při dožití určitého věku. Pojištění to řídí se podle věku osob pojištěných a spočívá na vypočítávání hodnoty pravděpodobného doživotního důchodu osoby *n*-leté. Vedle těchto přímých důchodů pro jednotlivou osobu možno pojistiti také důchody vzájemné pro dvě osoby nebo důchody a kapitály pro jisté životní příhody, na př. pojištění věna v určitém věku, pojištění výměnku, pojištění na úraz, proti nemocem, proti neschopnosti k výdělku atd.

Všecky tyto druhy pojišťování jsou ponechávány dobrovolné úmluvě mezi pojišťovnou a pojištěncem a uzavírají se po výtce individuálně. Vedle toho však se může jednati při pojišťování nikoli o pouhé jednotlivce, nýbrž pojištění může býti opatřením na ochranu celých hospodářských skupin nebo společenských tříd, pro něž bývá pak pravidelně závazným (nuceným) a na němž účastenství má často i celá veřejnost. Takové pojišťování proti individuálnímu ujednání zove se pojištěním sociálním a bývá velmi významnou částí sociální péče, kde o něm zvláště jest pojednáváno.

Pojišťovny kteréhokoli druhu mají ráz podniků monopolických. Nejsou vhodny konkurenční boje mezi nimi. Již základ, z kterého pojištění vycházeti musí, důtklivě svědčí proti konkurenci; pravděpodobnost, na níž pojištění spočívá, jest pouze tehdy spolehlivou,

když je odvozena z velikých čísel. Pojišťovny malé, které by se vztahovaly pouze na nepatrnější počet pojištěných, nemohly by nikterak ani poskytnouti záruky dostatečné, že svým závazkům dostojí, protože je může lehko postihnouti mnohem vyšší riziko při malém počtu, nežli je pravděpodobné pro větší pojišťovny při velikém počtu pojištěných. Čím více pojištěných, tím spolehlivější je pravděpodobnost vypočtená, tím menší nebezpečí pro pojišťovnu a více jistoty pro pojištěné. Tedy již z tohoto přirozeného podkladu bezpečnosti lze odvoditi požadavek co největší koncentrace pro pojišťování.

Mnohem více však váží, že pojišťovny soutěžící nuceny jsou ke zcela zbytečným nákladům na shánění pojištěnců, k t. zv. nákladům akvizičním. Tyto náklady dosahují pravidelně vysokého zlomku placených pojistných premií (často pětiny, čtvrtiny neb až třetiny čistých premií). Takové náklady byly by zbytečné, kdyby nebylo soutěže, kdyby pojišťovací podnik byl jako monopol zkoncentrován. Koncentrovaný podnik má také mnohem nižší náklady generální, — které při pojišťování jsou dosti značné, — jak už o tom zmínka se stala při koncentraci podniků vůbec.

Pojištěním berou na sebe pojišťovny závazek plnění v dosti odlehle budoucnosti za pojistné (za premie), které se počínají platiti hned při uzavření smlouvy pojišťovací. Zvláště při pojišťování na život plnění pojišťovny je odkázáno na dlouhou řadu let (při důchodech doživotních), kdežto premie jsou splatny pravidelně hned po uzavření smlouvy. Pojišťovny stávají se tak dlouhodobými dlužníky svých pojištěnců a musí se tedy postarati o dostatečnou jistotu, že svým budoucím závazkům skutečně také dostojí. Tato jistota je i v zájmu veřejném a proto pojišťovny jednak jako monopolické podniky jednak jako dlužníci přechetných jednotlivců, kteří jim své dosti těžce nastrádané úspory svěřili, musí býti podrobeny velmi přísnému a účinnému dozoru veřejnému (státnímu nebo říšskému). Závazky za přijaté premie, které jsou pohledávkou pojištěných, musí býti zvláště vykazovány jako majetek cizí svěřený; nejsou jistě jměním pojišťovny, nýbrž jměním pouze uchovávaným pro pojištěné. Jsou to známé *premiové rezervy* pojištěných a lze z nich pro pojištěné odvozovati právo i tehdy, když veškery premie od nich ani nebyly zaplacený. Premiová reserva se arci při takovém nedoručení smlouvy pojistné se strany pojištěncovy nepočítá pojištěnci celá, nýbrž vyplatí se mu z ní jen určitá část nebo opravňuje ho pouze na částečné poskytnutí pojištěného práva, jelikož se pojišťovně neúplným splněním pojistné smlouvy způsobují určité náklady, nebo se tím pojišťovna připravuje o důchod, který by jí jinak příslušel.

Přese všecku opatrnost, které jednotlivé pojišťovny mohou dbáti, bývá často riziko od nich vůči některým pojištěncům převzaté příliš veliké nebo nepoměrné po případě proti rizikům ostatním. Pro takové případy se samy pojišťovny pojišťují u jiných ústavů, kteréžto pojištění se zove *zajištěním* (*contreassurance, Rückversicherung*). Zajištěním dělí se tedy větší rizika mezi více ústavů. —

Pojišťováním se vlastně spoří, a úsporami by se mohlo docílití stejného účinku jako pojišťováním. Ale na uspoření určitého kapitálu

je potřebí delší doby, které se jednotlivcům nedostává, kdykoli by je nehoda postihla před dobou nutnou k dostatečným úsporám. Pro takové předčasné nehody je pojištění nesporně velikou výhodou. Ovšem ti, kteří nehodě po delší doby ušli, by svým spořením více vyzískali nežli pojišťováním.*)

Ale tak právě pojišťováním se provádí čin sociálního vyrovnávání, že méně šťastní jsou vlastně podporováni šťastnějšími, a kdo tedy platil více, protože měl příznivější osud, nepotřebuje toho litovati, jelikož kromě svého zabezpečení pomáhal i druhým menší přízní osudu obdařeným. Také pro povahy slabší je pojistná smlouva nutícím prostředkem ke spoření.

Všecko to však předpokládá, že pojišťovny budou úplně spolehlivé, aby opravdu vůči pojištěným všechny závazky správně splnily. Úpadek pojišťoven byl by nejtrpčím zklamáním pro ty, kteří často tvrdým strádáním se namáhali zabezpečiti buď své nejbližší pozůstalé, nebo získati si skromný důchod ve stáří nebo při neschopnosti výdělků, a kteří by o plody ty tak těžko získávané byli připraveni.

Podobně o pojištění platí totéž, co o úsporách, že totiž význam jeho poklesává s klesající kupní silou peněz. To zvláště platí při znehodnocení měn papírových a pojišťování ve státech následky válečnými postižených byla zasazena nejtěžší rána.

46. Sociální péče. Sociální pojišťování. Konflikt individualismu a kolektivismu.

Důchody, jak se ze soustavy podnikatelské zároveň pod vlivem i tlakem různého veřejného zasahování mezi jednotlivé skupiny a třídy společenské vytvořily a rozdělily, nebývají nikterak úměrné skutečným životním potřebám těchto tříd a naprosto nepostačují velmi četným jednotlivcům v nich. Zbývá vždy mnoho lidí, kteří při vši dobré vůli a při dokonalém napjetí všech svých schopností a sil trpí nouzí, nebo kteří zase nemohou ani svých energií řádně využítí, aby si sami opatřili postačitelých úkojných prostředků k živobytí. Vedle toho je všude dosti lidí k pořádnému sociálnímu zaměstnání neschopných, buď že jejich tělesné, po případě duševní síly a energie nepostačují, že totiž jsou stíženi různými vadami, nebo že dřívějším zaměstnáním jejich energie byla již silně vyčerpána, aniž se jim podařilo dodělati se nebo uchovati si dostatečného důchodu k udržení života potřebného. Konečně sama pod-

*) Kdyby 35letá osoba se pojistila pro případ smrti na 10.000 frs, platila by ročně při úrokování 4% o něco méně než 180 frs doživotně (arci bez režijního příspěvku). Týmž vkladem ročním do spořitelny by nastřádala 10.000 frs asi za 29 let. Počítáme-li k pojistnému aspoň 20% ní provisi, dosáhlo by se touž premii vkládanou do spořitelny kapitálu 10.000 frs již za 23 let asi. Ti tedy z 35letých pojištěných, kteří přežijí 58 let, byli by v nevýhodě, kdyby se pojistili a lépe by pochodili ukládající své úspory do spořitelny. Ale napřed nikdo jednak neví, dožije-li se žádaného věku, jednak je smlouvou pojistnou nucen spořiti, kdežto vklady do spořitelny jako dobrovolné by se třebas opomněly; konečně komu je popřáno delšího věku a musí platiti více na pojištění nežli kdo umřel předčasně, má aspoň to sociální uspokojení, že přispěl svým méně šťastným soudruhům.